

Filozof Josef Šmajš (od teórie k angažovanosti)

U brnenského filozofa Josefa Šmajša je pozoruhodná tak jeho filozofická cesta, ako i jeho neutíchajúca verejná angažovanosť, zdá sa, v prospech všetkých.

Apatia a psychologizmus (radosti z prežívania zážitkov konzumu) kvalite súkromného života nepomáhajú, zanedbávajú totiž jeho vonkajšie podmienky. Okrem Abellána a Fromma túto myšlienku vyjadruje i J. Šmajš v koncepte Ústavy Zeme (čl. Človek): „*Človek není bezprostřední příčinou nynější ekologické krize. Příčinou krize je systémový konflikt umělé kulturní uspořádanosti s přirozenou uspořádanosti Země.*“¹ Človek teda nepácha zlo tým, že sa snaží žiť šťastný život, problém je skôr v podmienkach – kultúrnom usporiadaní, musí sa teda o ich zmenu pričiniť. Verejné angažovanie tkvie u Šmajša v radikálnom rozšírení demokracie: „*Jako nadřazený systém lidí i umělé kultury je Země suverénem, jehož obhájci a mluvčími se musejí stát volené a kontrolované instituce.*“ (čl. 4 hlavy prvej – Zeme).² A hoci cieľom obratu k biofilnej kultúre sa zdá byť prospech planéty, jedná sa o spojené nádoby s prospechom človeka: „*co prospívá Zemi, prospívá člověku*“³, prehlasuje J. Šmajš. Jeho programom je emancipácia človeka v demokracii a obmedzenie konzumu. Jeho nástrojom na obmedzenie konzumu a umožnenie realizácie človeku (i životu na planéte vo všeobecnosti) je koniec kvantitatívneho rastu ekonomiky a obrat k rastu kvalitatívnemu (rastu bez rastu).⁴ Vládnucci cit súčasného človeka (a konzum citov a pocitov) a jeho telesnosť, ktoré neprinášajú dostatočné šťastie, nie sú teda v rozpore s nastolením biofilnej kultúry, akurát cieľ je dlhodobejší. Okrem neho je však i prežívanie šťastia vyplývajúceho zo znovunájdeného zmyslu života v nekomerčnej sebarealizácii menej prechavý, trvanlivejší. Podstatou je umožnenie šťastia súkromného života a dokonca jeho rozšírenie (možnosť tráviť viac času s blízkymi namiesto trávenia času s často nezmysluplnou technikou, v nezmysluplnej práci, v nezmysluplnej zábave ako chudobnej náhrade vymenovaného predchádzajúceho.

Evolučná ontológia

Josef Šmajš vyzdvihol dnes zabúdané, kultúra (ako najvšeobecnejší súhrn všetkých výtvorov ľudstva) je relatívnou časťou absolútneho (prírodného) celku, univerza. Kultúra sa podľa Josefa Šmajša ako celok kultivačných aktivít ľudí stala samostatnou entitou, jednotlivinou s vlastným informačným systémom, schopná vlastného konania a smerovania (vývinu).⁵ Znamená to, že všetko okolo nás je buď pôvodné – prírodné, alebo pretvorené, vytvorené – umelé, kultúrne. Toto umelé - kultúrne má už vo svojej podstate zapísaný svoj protiprírodný charakter, pretože nemá inú možnosť, len pretvárať sa z prostredia prírodného.⁶ Okrem tohto protiprírodného charakteru za zmienku o kultúre stojí, že sa človeku vymkla spod kontroly⁷ a vyvíja sa ďalej sama, pričom z nástroja človeka k jeho prežitiu sa stala entita využívajúca človeka i prírodu k svojmu vývoju. Práve z tohto dôvodu má táto koncepcia názov evolučná ontológia, pretože obe, proti sebe stojace entity, z ktorých umelá závisí na pôvodnej, sa ďalej samostatne vyvíjajú.

V diele *Ohrozená kultúra* Josef Šmajš upozorňuje, že týmto nekontrolovateľným radikálnym protiprírodným predátorským postupom kultúra neohrozuje prírodu ako takú, ale len seba samú.

¹ ŠMAJS, J. *Ústava Země. Filozofický koncept*. Banská Bystrica: PRO, 2015. s. 8.

² Tamže, s. 7.

³ Tamže, s. 8.

⁴ Tamže, s. 9.

⁵ ŠMAJS, J.: *Ohrozená kultúra. Od evolučnej ontológie k ekologickej politike*. Banská Bystrica : PRO Banská Bystrica, 2006. s. 94-105.

⁶ Ako píše i Josef Šmajš: „prírodná biotická informácia, ktorá integruje biosféru nerozdeľuje a nepoškodzuje Zem. Nepriateľská k Zemi je až ľudská sociokultúrna informácia: rozdeľuje ju na prírodu a kultúru a expanzívny kultúrny systém obracia proti prirodzenej evolúcii, proti životu.“ Tamtiež, s. 189.

⁷ Činnosť ľudí sa stala tak intenzívnou, tak poprepájanou a zároveň lokálne nezávislou, že môžeme naznačiť, že nastal „kultúrny samovývoj“.

Evolúcia prírody totiž bude pokračovať i po tom, ako súčasná kultúra skolabuje, prípadne zahynie sám človek. Je nepravdepodobné, žeby s kultúrou vyhynul i život ako taký a tak sa miliónmi rokov opäť príroda rozvinie do podoby nám dnes neznámej. Svojím protiprírodným konaním teda ohrozujeme jednotlivé živočíchy, rastliny, ekosystémy, krajinu, planetárny „ekosystém“, avšak z hľadiska času je toto ohrozenie kvôli „takmer večne trvajúcej“ evolúcii len relatívne. Prírodu z dlhodobého hľadiska skôr neohrozíme, ohrozíme však jedinečnú existenciu človeka a kultúru (kultúry), ktorú v svojej histórii človek vytvoril. Je totiž viac ako zrejmé, že klimatické alebo iné katastrofické zmeny súčasnú kultúru ohrozia, zmenia tak, že pravdepodobne zanikne.⁸ Zaniknúť môže spoločenský život ako ho poznáme dnes: výtobytky vedy a techniky, bezpečnosť, sociálne služby, vzdelávacie systémy, možnosti cestovania, zdravotná starostlivosť a prevencia, zrútenie ekonomík rastu, návrat k primitívnejším formám výroby, na ktoré sa už zabudlo, úbytok poľnohospodárskej produkcie, hladomory, zmena politických systémov a pod.

Globalizovaná konzumná protiprírodná kultúra si podľa Josefa Šmajsa na svoje zachovanie a neustále udržiavanie vytvorila nástroje, vďaka ktorým jej samovývoj môže pokračovať. Prvým z nich je technika, vďaka ktorej sa môže rýchlejšie vyvíjať a zároveň rozširovať na úkor prírodného prostredia (technika ako nástroj na vnútornú organizáciu – informatizácia, technika ako nástroj na efektívnejšie čerpanie zdrojov a pretváranie prírodného prostredia na kultúrne pomocou výstavby a výroby); J. Šmajš dokonca hovorí o vzniku podcelku – technosféry, ktorá podobne ako u Hansa Jonasa⁹ už nie je nástrojom človeka (pre lepšie ovládnutie prírody a prežitie), ale človek je jej nástrojom pre jej vlastný rozvoj.

Podľa J. Šmajsa je technika najaktívnejšia súčasť spoločenskej materiálnej kultúry, spôsob či postup, algoritmus, ako využívať prírodné štruktúry, systémy a sily na ľudské kultúrne účely. Rozlišujeme techniku abiotickú (nástroj – stroj – automat) a techniku biotickú (ľudské bytostné sily, procesy a vlastnosti prvkov živej prírody – klonovanie, biotechnológie, génové manipulácie). Súčasťou abiotickej techniky vo fáze nástroja (inštrumentalizácia) a stroja (mechanizácia) musí byť živý človek. Technosféru definuje J. Šmajš ako „*planetárny systém fungovania, reprodukcie a evolúcie techniky*“.¹⁰ Mohli by sme polemizovať, či trendy vo vývoji techniky určujú technologické firmy, vedecké kruhy alebo dopyt spotrebiteľov. Koncepcia J. Šmajsa zvýraznením pojmu technosféra nielen naznačuje, že tento trend udáva firmám a vede technosféra sama, ktorý potom šikovným marketingom vnucuje spotrebiteľom, ktorých finančný príspevok za technické výtobytky pomáha na prvý pohľad firmám, ale v skutočnosti jej rozvoju. Skráteno by sme mohli povedať, že túto sféru globálne nedokáže nik kontrolovať a ovládnuť.

Ďalším nástrojom protiprírodnej kultúry je voľný trh, ktorý slúži na prepojenie a integráciu ekonomických celkov do jedného bez prekážok a zábran, aby mohla byť ešte efektívnejšie rozširovaná, čo znamená, aby všetko prírodné mohlo byť bez zábran transformované na umelé. Trh môžeme v tomto zmysle chápať jednak ako charakteristickú črtu protiprírodnej kultúry a jednak ako samostatný dobre fungujúci avšak slepý mechanizmus vyčerpávania prírodných a ľudských zdrojov.

Ako už i podtitul Šmajsovho najznámejšieho diela *Ohrozená kultúra Od evolučnej ontológie k ekologickej politike* napovedá, cieľom snáh J. Šmajsa nie je len novým spôsobom popísať ontické systémy okolo nás, ale pozmeniť ich tak, aby evolúcia u oboch týchto ontických systémov mohla naďalej pokračovať. Ak kultúra svojou nezávislou činnosťou ohrozuje seba, človeka i prírodu, jej protiprírodný charakter je potrebné zmeniť tak, aby pokračovanie života umožňovala, aby bola nová kultúra biofilná (bios – život). Charakter kultúry je teda potrebné zmeniť, kým ešte evolúcia súčasného charakteru prírody nebude deštrukciou znemožnená.

Problémy poznávania, vedy, vzdelávania

⁸ Samozrejme nik si dnes nevie komplexne predstaviť, aký následok pre globálnu spoločnosť by malo toľko omieľané zvýšenie hladiny oceánov. Milióny klimatických utečencov by zaplavili svet, nastala by nestabilita, možné konflikty, zrútenie ekonomík (finančné centrum v New Yorku).

⁹ JONAS, H. Princip odpovědnosti. Pokus o etiku pro technologickou civilizaci. Praha: Oikomenh, 1997.

¹⁰ ŠMAJS, J.: *Ohrozená kultúra. Od evolučnej ontológie k ekologickej politike*. Banská Bystrica : PRO Banská Bystrica, 2006, s. 218.

Protiprírodné správanie sa ľudí nevyplýva len z protiprírodne nastaveného systému kultúry, či zlyhania morálky, ale má podľa Josefa Šmajsa a jeho prívržencov príčiny aj v neúplnom a neadekvátnom chápaní sociálnej a prírodnej reality. Ďalšou verziou je nemožnosť konať inak, podľa J. Šmajsa je kultúra svojou podstatou protiprírodná, jedná sa o ľudskú verziu adaptácie.¹¹ V roku 2006 vydal Josef Šmajš v spoluautorstve s J. Krobom a ďalšími autormi prácu s názvom *Gnoseologie. Od tradičných otázok k evolučnej gnoseologii*¹², kde na príčiny neadekvátnosti poukázali. Autori už podľa názvu nadväzujú na procesuálnu, premenlivú koncepciu bytia, ktorej stručné torzo sme popísali vyššie.

S procesualnosťou sa otvára klasický problém poznateľnosti sveta. Autori pristúpili na pozíciu nepoznateľnosti sveta, nerezignovali však na úplný agnosticizmus: „...je to stav sveta, nikoliv naša neschopnosť, čo nám bráni v úplném poznání skutečnosti. Neznamená to však, že bychom měli začít hlásat agnosticismus, snad bude stačit, když si uvědomíme, že neexistuje takový zásah do stavu světa, který by nemohl mít důsledky, jež nejsme principiálně schopni dostatečně přesně předvídat.“¹³

V rámci koncepcie evolučnej gnoseológie môžeme potom rozlišovať problémy vedeckého poznávania a tzv. poznávania obyčajného.¹⁴

Pri bežnom poznávaní vidíme veľký dosah procesuálneho charakteru bytia: všetky naše istoty, na ktorých stavíme náš svetonázor, našu kultúru i všetky jej dôsledky pre náš bežný život, sú neisté a hlavne: sú nestále. Svet teda vôbec nie je taký, aký si ho v hlavách zafixujeme: dáta, na ktoré sme sa naviazali a z ktorých sme odvodili naše hodnoty či normy, sa menia a už vôbec nemusia byť platné. Vo všeobecnosti si však ľudia pravdepodobne túto vlastnosť sveta neuvedomujú – zvyknú sa totiž fixovať na rôzne idey, situácie, či hmotné statky. Príkladom je nepružnosť súčasného vzdelávania v školách: v histórii sa učia žiaci fakty a teórie, ktoré schválil pre kurikulum a učebnice štát podľa toho, akú komisiu odborníkov práve zložil a často nezahŕňa aktuálne poznatky. Podobná situácia je aj v ostatných predmetoch.

Iným príkladom môže byť fixovanie sa na ideológie či náboženstvá, keď myslia ľudia viac na vysnívanú budúcnosť ako na ich súčasnosť, či plánovanie a kalkulovanie rátajúce s jednoduchým mechanickým vývojom. Ďalšou chybou súčasného vzdelávania je ignorovanie ontotvorných dôsledkov pôsobenia kultúry na prírodu.¹⁵

K hlavným zdrojom problémov vedeckého poznávania patrí neprehľadnosť a roztrieštenosť. Špeciálnych vied je v súčasnosti nepreberné množstvo, čo v žiadnom prípade neulahčuje prístup k ich výsledkom. Situáciu komplikujú i národné špecifiká a jazyková bariéra. Napriek deklarovanej snahe o syntézu je výsledkom izolovanosť špeciálnych vied samých v sebe a strata celostného kontextu. Separátne výskumy pokračujú, avšak riešenie problémov, ktoré sa netýkajú iba tej - ktorej špeciálnej vedy, stagnuje. Stagnuje pre zložitosť problému, ktorý je rozdelený takým spôsobom, že prácu nezjednodušuje, ale komplikuje až znemožňuje. Úzka špecializácia vedcov sa tak dnes ukazuje byť skôr problémom ako výhodou. Ako príklad nám posluží rezignácia Irvinga Kristola, profesora urbanistiky z Newyorskej univerzity, ktorý sa vzdal svojho miesta na univerzite a prehlásil: „Nemám už čo říci. A nemyslím, že někdo má. Když se problém stane příliš složitým, ztratíte zájem.“¹⁶ Úzky profil pracovníkov so sebou prináša stratu kontaktu s inými vedami a hlavne vnímania celostnosti, kontextu potrebného pre rozhodovanie, ktoré má vždy dôsledky i v iných sférach vedeckého i skutočného života. Dôsledkom je bezradnosť a rezignácia.

Súčasná veda je problematická aj svojou protiprírodnou riskantnosťou a nezodpovednosťou. Veda nielenže často neberie pri svojich výskumoch ohľad na dôsledky pre životné prostredie, zdravie ľudí či

¹¹ ŠMAJS, J. – KROB, J. *Evoluční ontologie*. Brno: MU 2003, s.244-266.

¹² ŠMAJS, J.- KROB, J. - PICHA, M.- TIMKO, M.- JASTRZEMBSKÁ, Z. *Gnoseologie. Od tradičních otázek k evoluční gnoseologii*. Brno: MU, 2006.

¹³ Tamtiež, s. 72.

¹⁴ Tamtiež, s. 54-65.

¹⁵ ŠMAJS, J. *Ohrozená kultura. Od evolučnej ontológie k ekologickej politike*. Banská Bystrica: PRO, 2006, s. 189.

¹⁶ CAPRA, F. *Bod obratu*. Praha: DharmaGaia, 2002, s. 30.

súhlas s vykonaním ich výskumov, ale navyše intenzifikuje a prehľbuje protiprírodnosť kultúry.¹⁷ Ako problém môžeme označiť i poplatnosť výskumov svojim sponzorom, čo je na jednej strane rozumné – veda by mala mať i praktický prínos, avšak treba uznať, že významné môžu byť i výskumy, ktorých okamžitý prínos nie je viditeľný – napr. v oblasti spoločenských vied. Veda sa tak stáva slúžkou, servisom priemyslu, politiky a ekonomiky: ak nenavrhne prínosnú technológiu (pochopenú ako technológiu prinášajúcu zisk), často nemá nárok na financovanie. Toľko opakovaná orientácia na prax prináša nevýhodu: nedáva vede takmer žiadnu možnosť výberu, práve naopak - existenčne ju ohrozuje. Stáva sa od ekonomiky, politiky a priemyslu závislou a podriadenou.

Čiastočná reflexia vedy ako takej sa však nedá porovnať s nereflektovanosťou kultúry ako takej. Josef Šmajš poukazuje na to, že veda nereflektuje kultúru ako ontický celok: nedoceňuje ju ako ontotvorný systém, ktorý má reálnu existenciu. Skúma viac-menej len prírodu, ktorú chce ešte viac využiť, ale i zachrániť, pričom zachrániť a preto skúmať je predsa potrebné aj kultúru. (Šmajš 2006b, s. 64-65) Práve toto nereflektovanie môžeme označiť ako hlavný problém poznávania, vedy a vzdelávania.

Nová úloha spoločenských vied

V pretechnizovanom svete, kde vývoj techniky je chápaný automaticky ako synonymum pokroku, zohrávajú prírodné a technické vedy čoraz dôležitejšiu úlohu, vďaka ktorej sa „klasické“ spoločenské vedy dostávajú čoraz viac do úzadia a sú vnímané ako nadbytočné, neproduktívne, ľahké, únikové, snilkovské. Technické pozície sú na trhu práce často neobsadené, i z toho dôvodu lepšie platené, vidieť za nimi konkrétne výsledky (transformácia prírodného na umelé). Spoločenské odbory sú však podľa Josefa Šmajša zaznané neprávom, čaká ich nová, „dejinná“ úloha.

Ako sme poukázali vyššie, ohrozená v súčasnom stave nie je príroda, ale kultúra, a je to práve ona, ktorú potrebujeme zmeniť, aby človek a jeho prejavy, mohli pokračovať i v budúcnosti. Preto spoločenské vedy sú prirodzene tie, ktoré nielenže môžu ľuďom vysvetľovať vzťah medzi prírodou a kultúrou, ale môžu kultúru i pomôcť meniť na biofilnú (od prírodných a technických vied splnenie týchto úloh nemôžeme očakávať). Josef Šmajš vidí nové úlohy spoločenských vied v hľadaní a formulácii záväzných pravidiel tvorby dlhodobu možnej kultúry, čím rozumie „*prísne teoretické zkoumání přírodních důsledků lidské onticky tvořivé aktivity. Přírodní vědy sice této aktivitě tradičně poskytovaly technologickou oporu, ale její účinek na přírodní systém systematicky nezkovaly. Současně s aktivitou individuální a kolektivní musí však společenské vědy posuzovat také aktivitu celého nadosobního kulturního systému v biosféře. Teprve příslušný kulturní systém jako informačně integrovaný celek má totiž objektivní tendenci růst, expandovat, zatlačovat a konzumovat přirozené struktury.*“¹⁸

Táto nová úloha so sebou prináša výzvy pre spoločenské i prírodné vedy. Mohlo by sa zdať, že spoločenské vedy ako tie, ktoré sa zaoberajú kultúrou, majú väčší nárok spoluurčovať smer jej ďalšieho vývoja a transformáciu na biofilnú, čo znamená, že určia trend a hranice aj vedám prírodným a technickým. Na druhej strane, na to, aby verejnosti vysvetlili vzťah medzi prírodou a kultúrou a určovali spomínané trendy, musia získať väčší náhľad i do konkurenčnej prírodovednej oblasti.

I samotná filozofia a jej jednotlivé oblasti (ontológia, gnozeológia, etika, axiológia a ďalšie) ako teoretická disciplína (náročky ju nenazývame vedou) môže plniť funkciu spájania prírodných a spoločenských vied, ako to koniec koncov vykonáva po stáročia. Josef Krob ponúka filozofiu špeciálnym vedám nie ako varovnú kontrolku pre to, čo môžu a čo nemôžu vykonať, ale ako partnera. Partnera na vytváraní vízií a hlavne pre diskusiu, spätnú väzbu, pre kladenie otázok, ako i na zaistenie pohľadu zvonku. Filozofia môže vede priniesť cennú reflexiu, kontext a svetu následne i menej problémov.¹⁹

¹⁷ ŠMAJS, J., KROB, J., PICHA, M., TIMKO, M., JASTRZEMBSKÁ, Z. *Gnoseologie. Od tradičních otázek k evoluční gnoseologii*. Brno: MU, 2006, s. 64.

¹⁸ ŠMAJS, J. Společenské vědy a jejich nové úkoly. In: *Listy. Dvuměsíčník pro kulturu a dialog*. č. 2, 2013. Nečíslované. Dostupné online: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=132&clanek=021326> [cit. 20.06.2016].

¹⁹ ŠMAJS, J., KROB, J., PICHA, M., TIMKO, M., JASTRZEMBSKÁ, Z. *Gnoseologie. Od tradičních otázek k evoluční gnoseologii*. Brno: MU, 2006, s.77.

V pozitivistickej epoche, v ktorej je hodnotné iba to, čo prináša fakty, zažíva filozofia a jej oblasti obdobie renesancie: ontológia, ktorá čelila kritike a spochybneniu zvlášť od postmoderných autorov vysvetľuje ontické súvislosti vzťahu kultúry a prírody, evolučná gnozeológia opäť vnáša svetlo do možného poznávania (bežného i vedeckého).

Etika nielen opäť porovnáva a skúma správnosť konania, ktorého význam v čase klimatických zmien a kríz vzrástol, ale navyiac oprašuje prírodu ako subjekt namiesto jej predošlého miesta objektu. Šmajš konštatuje „... *snažím se hájit kontroverzní tezi, že tradiční etické zdůvodnění dobra a zla, vztažené pouze k člověku, může být dnes nemorální. Přehlíží nejen predátorské duchovní nastavení (paradigma) systému dnešní kultury, ale i absolutní „morální“ nadřazenost a biofilní nastavení planety Země. Člověk ani kultura však plnou morální subjektivitu mít nemohou, nejsou svébytnými jsovcny, nemohou být vrcholem ani smyslem planetárního vývoje. Svébytným planetárním jsovcnem je pouze příroda jako celek. ... Uznání subjektivity přírody však podle mého názoru nezahrnuje předpoklad, že příroda má vědomí, že morálně jedná. Předpokládá, že její systémy jsou aktivní, otevřené pro látku, energii a informaci, že poznávají prostředí, mají paměť a že jsou autoregulační a sebetvořivé.*“²⁰

Príroda ako právny subjekt prináša výzvy právnej vede v lokálnom i globálnom meradle; pre ekonómiu a manažment je biofilný obrat obratom od slepej ruky trhu k hodnotám doteraz ignorovaným.

Ústava Zeme

V diele *Ústava Země. Filosofický koncept* navrhuje Josef Šmajš a podporovatelia evolučnej ontológie²¹ namiesto morálneho presviedčania, vykresľovania, opisu a zoznamu chýb, prostriedok - návod na zmenu charakteru kultúry a aplikáciu do právneho systému.

V preambule ústavy „ľudia“ vyhlasujú, že sú si vedomí nebezpečenstva prameniaceho z nimi vytvorenej civilizácie – globálnej kultúry a prijímajú ústavu, ktorá potvrdí práva a nároky planéty. Prirodzenú kreativitu Zeme a jej subjektivitu uznávajú za nadradenú kreativite ľudskej a právam ľudí. Za hlavný právny princíp 21. storočia vyhlasujú nevyhnutnosť zachovať obývatelnosť Zeme pre ľudí a ďalšie živé stvorenia i v budúcnosti. Tento právny princíp považujú (ľudia vyhlasujúci ústavu) za záväzný pre ústavy všetkých štátov. Chránia Zem pred sebeckou expanziou predátorsky orientovanej kultúry hodlajú ľudia v koncepte Ústavy presadzovať všetkými prostriedkami.²² Vyznieva to radikálne, avšak treba povedať, že sa jedná o koncept, teda návrh ústavy vítajúci pripomienky a diskusiu.

Ústavu ďalej tvoria tri hlavy: Prvá má podtitul „*Země*“, je vyhlásená za najvyššiu hodnotu, teda všetko ostatné je jej podriadené, je vyhlásená nielen za nadradenú ľuďom a kultúre, ale táto hlava navrhuje vyhlásiť jej hovorcov a obhajcov ako volené a kontrolované inštitúcie. (čl 4, Hlava I.)

Druhá hlava „*Člověk*“ vyhlasuje, že človek nie je bezprostrednou príčinou ekologickej krízy, je ňou systémový konflikt umelej kultúrnej usporiadanosti a usporiadanosti Zeme. (čl. 1) Preto človek a ľudstvo ani nenesie zodpovednosť za Zem ako takú, nesie však zodpovednosť za vytvorené dielo – za kultúru. Okrem tohto už známeho úvodu sú v tejto hlave zaujímavé hlavne články 4 a 5, ktoré obsahujú uznanie, že všetko čo prospieva Zemi prospieva i človeku a povinnosť chrániť a presadzovať usporiadanosť Země všetkými právnymi systémami.

Tretia hlava je venovaná *kultúre*. Zmena jej vlastnej vnútornej informácie – duchovnej kultúry je predpokladom biofilnej transformácie systému kultúry. Je vyhlásená za umelý a dočasný konštrukt, ktorý závisí na prírode, nezodpovedá biologickej štruktúre človeka a po jeho zániku zanikne i ona sama. Článok 3 tejto hlavy preto navrhuje, aby kultúra pre svoje zachovanie nasledovala vzor biosféry a zvolila svoj ďalší rast „*bez rastu*“. Článok 4 určuje hlavnú zodpovednosť za civilizačnú krízu (ohrozenie) štátom, ktoré podporili rozvoj predátorského podnikania a pustošenie prírody a v článku 5

²⁰ ŠMAJS, J. Příroda – nový subjekt morálky a práva? In: *Filosofický časopis*. 2015, r. 63, č.5, s. 752-753.

²¹ Napr. summitu Stockholm, Rio, Rio + 10, Rio + 20, Kodaň, iniciatívy The Earth Charter, The GAIA Foundation, Raring for the Earth, Earth Council Alliance, People's World Movement for Mother Earth, Eradicate the Ecocide, Planetary Boundaries a i. Bližšie: ŠMAJS, J. *Ústava Země. Filosofický koncept*. Banská Bystrica: PRO, 2015, s. 5.

²² ŠMAJS, J. *Ústava Země. Filosofický koncept*. Banská Bystrica: PRO, 2015, s. 6.

im ukladá ústava spoluprácu so Zemou: zahájenie prijímania biofilných zákonov a vedenie osvety o nevyhnutnosti zmierenia kultúry s prírodou. (Ústava čl. 4-5, hl. III.)

V štúdiu ku konceptu Ústavy Zeme spolupracujúci právnik Vojtěch Vomáčka poukazuje, že príroda ako subjekt práva nie je úplne neobvyklým javom. V 7 hlave Ústavy Ekvádoru (2008) nachádza poňatie životného prostredia ako Matky Zeme – Pachamamy, kde má zaručenú úctu, existenciu, obnovu jej cyklov, štruktúry, evolučných procesov a štát zaväzuje k povinnosti uplatňovať preventívne činnosti a zákazy. Za verejný záujem vyhlásil práva Matky Zeme i zákon v Bolívii (2010), za subjekt práva boli zase vyhlásené i niektoré prírodné územia v dohode Nového Zélandu a Maorských kmeňov (2012), v Belize zase získal v roku 2012 korálový útes nárok na náhradu škôd a navrátenie do pôvodného stavu, v Indii Najvyšší súd neuznal prednosť ľudských záujmov pred ochranou životného prostredia, naopak uznal prírodné záujmy ako nezávislé (2012).²³

Biofilná kultúra ako riešenie nezamestnanosti?

Ako už i *Ústava Země* naznačila, Josef Šmajš má k rastovej ekonomike rovnako odmietavé stanovisko ako hlbinný ekológ Arne Naess; ku Karlovi Marxovi a Erichovi Frommovi sa zase približuje jeho kritikou odcudzenia a nezmyselnosti práce. Ako jedno z riešení navrhuje manuálnu bioprodukciiu v poľnohospodárstve, ktorá pomôže nielen riešiť nezamestnanosť, ale obnovenie fyzickej práce navyše pomôže pracujúcim i k lepšiemu zdraviu, zosúladieniu mentálneho nastavenia homo sapiens sapiens k prirodzenému typu práce, zníženiu závislosti na strojoch, zážitku z pobytu v krajine, funkčnej slasti z manuálnej práce a komplexnej námahy, uvoľnenie od napätia. „*Zjišťujeme, že práce není pouze kategorií ekonomickou, ale také obecně kulturní ekologickou, antropologickou a medicínskou.*“²⁴ Človeka totiž podľa J. Šmajša kultivuje námaha, ktorá rozvíja celú jeho osobnosť, čo sa odrazí i na konštituovaní lepšej formy kultúry, v ideálnom prípade biofilnej. Súčasnú nastavenie kultúry vedie k opačným dôsledkom: jednak sú ľudia technikou nahrádzaní, jednak sú na trhu práce jej doplnkom (nestíhajú sa tempu rozvoja techniky prispôbovať ani jej nerozumejú²⁵), jednak pracujú čoraz viac vo sfére služieb, ktoré sú často nezmysluplné až nezmyselné. Na záver nemôžeme nespomenúť vytváranie armády nezamestnaných, ktorým sa ich sociálne znevýhodnenie odráža na psychickom a fyzickom zdraví. Voľný trh v spojitosti s voľným rozvojom technosféry ako významnej zložky predátorského typu kultúry ničia nielen planétu ale i človeka samotného.

Základom Šmajsovej kritiky súčasného problému nezamestnanosti teda nie je len trhový charakter hospodárstva, ktorý ako slepý a hlúpy nástroj ťaží, presúva a transformuje, teda ničí zdroje planéty a tým samotnú planétu a život, zdrojom kritiky je neadekvátnosť súčasnej práce biologickému druhu Homo sapiens sapiens, ktorý je stále nastavený na prácu, ktorú bol zvyknutý vykonávať tisíce rokov (najskôr zber a lov, neskôr poľnohospodárstvo). „*Biologická konstrukce člověka byla (jeho fenotyp) byla uzpůsobena pro neustálý pohyb a námahu...potřeba přiměřené fyzické námahy je zakotvena již v konzervativním genomu člověka.*“²⁶ Povedané jednoduchšie: tak ako evolúcia príroda trvá stovky, tisíce a milióny rokov, z ľudského hľadiska teda ide o proces pomalý, tak kultúrna evolúcia je rýchlejšia a stále sa zrýchľuje, analogicky to platí i o biologickej podstate človeka a jeho nástrojoch – technike a spôsobe živote a práci.

Nejde tu však len o nemožnosť prispôsobenia poľnohospodárskej prirodzenosti človeka priemyselnej ekonomike, ekonomike služieb a sofistikovanej ekonomike technológií, ktorých inovácie človek nestíha ani sledovať (nieto ešte aby im rozumel), ide tu aj o nešťastie bežného človeka: pri práci mu chýba jej celistvosť, tvorivosť, zručnosť, znalosť, estetičnosť, zmysluplnosť²⁷. Vyššie

²³ VOMÁČKA, V. Země jako subjekt práv? Tendence v ekocentrickém pojetí právní ochrany životního prostředí. In: *Ústava Země. Filosofický koncept.*: Banská Bystrica: PRO, 2015, s. 34-35.

²⁴ ŠMAJS, J. Lidská práce – málo známý fenomén kultury. In: **Buchtová, B., Šmajš, J., Boleboucký, Z.** *Nezamestnanost.* Praha: Grada, 2013, s.42.

²⁵ Málokto dnes napríklad dokáže opraviť technické zariadenie, ktoré používa: v predchádzajúcich obdobiach to bolo pritom bežné.

²⁶ ŠMAJS, J. Lidská práce – málo známý fenomén kultury. In: **Buchtová, B., Šmajš, J., Boleboucký, Z.** *Nezamestnanost.* Praha: Grada, 2013, s.18.

²⁷ Tamtiež, s. 27,

spomínaná veda ako inštrumentárium trhu „osvobozuje dělníky od namáhavé a monotónní práce, ale bohužel je také připravuje o produktivní práci vůbec.“²⁸

Práca, ktorá nedáva zmysel, spôsobuje odcudzenie a nešťastie človeka, spôsobuje mu fyzický úpadok a naviac prispieva k ničeniu prírody, ohrozeniu kultúry a budúcnosti človeka, nemôže byť kategóriou morálnou. Otázkou však je, či sa jej nositeľ – človek môže slobodne rozhodnúť o jej charaktere, alebo nie je v tomto prípade autonómny subjektom. Josef Šmajš sa v tomto prípade neriamo prikláňa skôr k druhej možnosti. V *Ústave Zeme* pripúšťa, že človek nemôže za protiprírodný charakter, za protiprírodne nastavený systém. Súčasný človek nerobí nič zlé, ak robí to, čo robil po stáročia – snaží sa prežiť a byť šťastný, preto sa prispôsobuje vonkajším podmienkam. Charakter práce teda určuje systém, kultúra, ktorá spôsob života človeka podmieňuje. Tento filozofický koncept pripomína koncept K. Marxa o nutnosti zmeniť najskôr materiálnu základňu podmieňujúcu jej duchovnú nadstavbu, morálkou sa teda nie je potrebné zaoberať. Revolúciu však J. Šmajš neodporúča a ani k nej nenavádza.

Ekologická politika

Po tragických udalostiach nielen v 20. storočí a prínose postmodernej filozofie a etiky už revolúcia nie je možným odporúčaním, i J. Šmajš dôveruje novej ekologickej politike, ktorá oproti tej tradičnej krátkozrakej (ktorá odmeňuje drancovateľov prírody), nové ekologicke pravidlá vynúti reguláciou. Tá najskôr prijme presvedčivé filozofické argumenty, ktoré J. Šmajš ponúka. (Šmajš, 2006a, s. 146). A to je práve príležitosť na poukázanie úlohy intelektuála J. Šmajša, – keďže revolúcii nedôveruje, tiež vidí, že bežní ľudia nemajú mnoho príležitostí zmeniť nastavenie protiprírodnej kultúry, stal sa z filozofa Šmajš mimoriadnym aktivistom, ktorý svoje argumenty ponúka neustále a na všetkých frontoch (okrem filozofických disciplín zasahuje i do oblastí práva, politiky, ekonómie¹⁶, vzdelávania¹⁷, estetiky¹⁸, poľnohospodárskej produkcie¹⁹, histórie, marketingu a i.), o čom svedčí jeho prednášková, publikačná²⁰ a popularizačná²¹ činnosť.

Po prijatí argumentov sa z príslušných kultúrnych ohnísk má ekologická transformácia rozširovať nie silou, ale dohodou a nenásilím, pre všetkých prijateľným konsenzom. Priestor dáva i nástroju priamej demokracie – referendu, pretože „väčšina obyčajných ľudí na rozdiel od predstaviteľov politických strán má totiž ozajstný záujem o rozvoj života na Zemi...pri riešení ekologických otázok je ochotná ísť ďalej ako terajšia politika, príliš závislá od ekonomického rastu.“ (Šmajš, 2006a, s. 149)

Literatura

- CAPRA, F. *Bod obratu*. Praha: DharmaGaia, 2002.
- ŠMAJS, J. *Ústava Země. Filozofický koncept*. Banská Bystrica: PRO, 2015.
- ŠMAJS, J. Příroda – nový subjekt morálky a práva? In: *Filozofický časopis*. 2015, r. 63, č.5, s. 749-756.
- ŠMAJS, J., BINKA, B., ROLNÝ I. *Etika, ekonomika, příroda*. Praha: Grada, 2012.
- ŠMAJS, J. *Filosofie – obrat k Zemi: Evolučněontologická reflexe přírody, kultury, techniky a lidského poznání*. Praha: Academia, 2008.
- ŠMAJS, J. *Potřebujeme filosofii přežítí?* Brno: Doplněk, 2008.
- ŠMAJS, J. *Konflikt přirozené a kulturní evoluce*. Brno: FF MU, 1997. ŠMAJS, J. *Ohrozená kultura. Od evolučnej ontologie k ekologickej politike*. Banská Bystrica: PRO, 2006.
- ŠMAJS, J. – KROB, J. *Evoluční ontologie*. Brno: MU 2003.
- ŠMAJS, J.- KROB, J. - PICHA, M.- TIMKO, M.- JASTRZEMBSKÁ, Z. *Gnoseologie. Od tradičních otázek k evoluční gnoseologii*. Brno: MU, 2006. (b)
- ŠMAJS, J. Společenské vědy a jejich nové úkoly. In: *Listy. Dvuměsíčník pro kulturu a dialog*. č. 2, 2013. Dostupné online: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=132&clanek=021326> [cit. 20.06.2016]. (a)
- ŠMAJS, J. Lidská práce – málo známý fenomén kultury. In: Buchtová, B., Šmajš, J., Boleboucký, Z. *Nezamestnanost*. Praha: Grada, 2013, s.11-47. (b)
- VOMÁČKA, V. Země jako subjekt práv? Tendence v ekocentrickém pojetí právní ochrany životního prostředí. In: *Ústava Země. Filozofický koncept*. Banská Bystrica: PRO, 2015, s. 31-37.

²⁸ Tamtiež, s. 31.

1 Ako píše i Josef Šmajš: „prirodzená biotická informácia, ktorá integruje biosféru nerozdeľuje a nepoškodzuje Zem. Nepriateľská k Zemi je až ľudská sociokultúrna informácia: rozdeľuje ju na prírodu a kultúru a expanzívny kultúrny systém obracia proti prirodzenej evolúcii, proti životu.“ (Šmajš 2006a, s. 189)

2 Činnosť ľudí sa stala tak intenzívnou, tak poprepájanou a zároveň lokálne nezávislou, že môžeme naznačiť, že nastal „kultúrny samovývoj“.

3 Samozrejme nik si dnes nevie komplexne predstaviť, aký následok pre globálnu spoločnosť by malo toľko omieľané zvýšenie hladiny oceánov. Milióny klimatických utečencov by zaplavili svet, nastala by nestabilita, možné konflikty, zrútenie ekonomík (finančné centrum v New Yorku).

4 Jonas, Hans: Princip odpovědnosti. Pokus o etiku pro technologickou civilizaci. Praha: Oikomenh, 1997.

5 „Technika – najaktívnejšia súčasť spoločenskej materiálnej kultúry; spôsob či postup, algoritmus,, ako využívať prírodné štruktúry, systémy a sily na ľudské kultúrne účely; rozlišujeme techniku abiotickú (nástroj – stroj-automat) a techniku biotickú (ľudské bytostné sily, procesy a vlastnosti prvkov živej prírody – klonovanie, biotechnológie, génové manipulácie); súčasťou abiotickej techniky vo fáze nástroja (inštrumentalizácia) a stroja (mechanizácia) musí byť živý človek.“ (Šmajš 2006a, s. 218) Technosféru definuje J. Šmajš zase ako „planetárny systém fungovania, reprodukcie a evolúcie techniky.“ (Šmajš 2006a, s. 218) Mohli by sme polemizovať, či trendy vo vývoji techniky určujú technologické firmy, vedecké kruhy alebo dopyt spotrebiteľov. Koncepcia J. Šmajša zvýraznením pojmu technosféra nielen naznačuje, že tento trend udáva firmám a vede technosféra sama, ktorý potom šikovným marketingom vnucuje spotrebiteľom, ktorých finančný príspevok za technické výdobytky pomáha na prvý pohľad firmám, ale v skutočnosti jej rozvoju. Skráteno by sme mohli povedať že, túto sféru globálne nedokáže nik kontrolovať a ovládnuť.

6 Ďalšou verziou je nemožnosť konať inak (ako to chápe J. Šmajš – kultúra je svojou podstatou protiprírodná, jedná sa o ľudskú verziu adaptácie; (Šmajš – Krob, 2003, s. 244-266)

7 ŠMAJS, J.- KROB, J. - PICHA, M.- TIMKO, M.- JASTRZEMBSKÁ, Z.

8 Príkladom je nepružnosť súčasného vzdelávania v školách: v histórii sa učia žiaci fakty a teórie, ktoré schválil pre kurikulum a učebnice štát podľa toho, akú komisiu odborníkov práve zložil a často nezahŕňa aktuálne poznatky. Podobná situácia je aj v ostatných predmetoch. Súčasným trendom je rezignácia škôl na naučenie komplikovaného obsahu a naopak presadzovanie vzdelávania založeného na zručnostiach či kompetenciách, vďaka ktorým si žiaci dokážu obsah nielen sami nájsť, ale i prečítať ho s patričným porozumením. Reformný kurz smeruje k väčšej samostatnosti a autonómnosti žiakov, ku kritickému mysleniu, avšak nedostatkom sa ukazuje byť znížená vedomostná báza žiakov, menej abstraktných operácií a dominancia metód založených na analýze a aplikácii. Výsledok či cieľ školského vzdelávania nie je vedenie či poznanie, ale zameranie sa na uplatnenie v praxi.

10 „... snažím se hájit kontroverzní tezi, že tradiční etické zdůvodnění dobra a zla, vztažené pouze k člověku, může být dnes nemorální. Přehlíží nejen predátorské duchovní nastavení (paradigma) systému dnešní kultury, ale i absolutní „morální“ nadřazenost a biofilní nastavení planety Země... Člověk ani kultura však plnou morální subjektivitu mít nemohou, nejsou svébytnými jsoucny, nemohou být vrcholem ani smyslem planetárního vývoje. Svěbytným planetárním jsoucnem je pouze příroda jako celek. ...Uznání subjektivitu přírody však podle mého názoru nezahrnuje předpoklad, že příroda má vědomí, že morálně jedná. Předpokládá, že její systémy jsou aktivní, otevřené pro látku, energii a informaci, že poznávají prostředí, mají paměť a že jsou autoreglativní a sebetvořivé.“ (Šmajš, 2015a, s. 752-753)

11 Napr. summitu Stockholm, Rio, Rio + 10, Rio + 20, Kodaň), iniciatívy The Earth Charter, The GAIA Foundation, Raring for the Earth, Earth Council Alliance, People's World Movement for Mother Earth, Eradicate the Ecocide, Planetary Boundaries a i. (Šmajš J.: 2015b, s. 5) Ďalej pri diele Ústava Zeme nebudeme uvádzať citácie podľa diela a čísla strany, ale podľa čísla hlavy a článkov)

12 Toto záverečné vyhlásenie vyznieva radikálne, avšak treba povedať, že sa jedná o koncept, teda návrh ústavy vítajúci pripomienky a diskusiu.

13 „Přirozenou uspořádanost Země musejí chránit a prosazovat všechny právní systémy.“ (čl. 5 Ústavy Země). Túto časť používame i v kapitole o L. Štúrovi, kde sa obľúkom snažíme dokázať, že bol viac realitom ako romantikom, viď. kapitola o Štúrovi)

- 14 Málokto dnes napríklad dokáže opraviť technické zariadenie, ktoré používa: v predchádzajúcich obdobiach to bolo pritom bežné.
- 15 Telo človeka založené na biologickej informácii nestíha sledovať rýchlo sa meniacu informáciu sociokultúrnu a jej prejavy.
- 16, „...hájíme zatiaľ nepopulárny názor, že od neviditeľnej ruky trhu ve sfére podnikání...bude třeba...přejít k viditelné a veřejnosti kontrolovatelné ruce ekologické politiky.“ (Šmajš – Binka - Rolný, 2012, s.76)
- 17 Vid' jeho časti v Ohrozenej kultúre, prednášky o novej úlohe spoločenských vied a ďalších.
- 18 ŠMAJS, Josef.: Příroda a kultura – téma pro filosofii, vzdělání i krásnou literaturu. S. 123-132. In Aby Země nebyla jen hrobem : literatura, kultura, příroda. Praha : Obec spisovatelů, 2011.
- 19 Šmajš, J.: Abiotická technika zemědělská. In Britské listy. 2013. Dostupné online: <http://blisty.cz/art/71420.html>
- 20 V zahraničí napr. ŠMAJS, Josef. On the Principle of Evolutionary Ontology. Novosibirsk State Pedagogical University Bulletin, Novosibirsk: Publishing House Novosibirsk State Pedagogical University, 2016, roč. 1, č. 2016, s. 78-86. ISSN 2226-3365. doi:10.15293/2226-3365.1601.07.
- ŠMAJS, Josef. The Philosophical Conception of a Constitution for the Earth. Human Affairs, 2015, roč. 25, č. 3, s. 342-361. ISSN 1210-3055. doi:10.1515/humaff-2015-0028.
- ŠMAJS, Josef. Antiprorodnaja i biofilnaja kultury v otnošenijach celoveka i prirody. In E. V. Ušakova. Intelektualnyj potencial učených Rossii. Barnaul, Moskva: Altajski gosudarstvennij universitet, Moskovskij universitet, 2012. s. 42-48, 7 s. ISBN 978-5-91556-107-5.
- ŠMAJS, Josef. Education for globalized culture. In Wspolczesny rynek pracy. Wybrane problemy. 1. vyd. Katowice: Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, 2011. s. 521-526, 6 s. Spis Tresci odborné publikace. ISBN 978-83-7246-714-0.
- ŠMAJS, Josef. Evolutionary Ontology. Reclaiming the Value of Nature by Transforming Culture. New York: Editions Rodopi B.V., Amsterdam - New York, 2008. 196 s. Value Inquiry book series Volume 195. ISBN 978-90-420-2448-9.
- ŠMAJS, Josef a Emil VIŠŇOVSKÝ. Towards an Evolutionary-Ontological Understanding and Reconstruction. In XXII World congress of philosophy, Rethinking philosophy today. Korea: Seoul National University, 2008. s. 530-531, 2 s.
- ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena a Josef ŠMAJS. What kind of education for a globalized culture? In Conference proceedings of the Special Symposium on ICESKS: Information, Communication and Economic Sciences in the Knowledge Society. Zagreb: Faculty of Teacher Education of the University of Zagreb, 2008. s. 22-28, 6 s. ISBN 978-953-7210-08-3.
- ŠMAJS, Josef. Culture. In Encyclopedia of anthropology. Londýn: Sage publications Ltd., 2006. s. 636-640, 5 s. ISBN 0-7619-3029-9.
- ŠMAJS, Josef. Environmental Philosophy. In Encyclopedia of anthropology. Londýn: Sage publications Ltd., 2006. s. 827-830, 4 s. ISBN 0-7619-3029-9.
- ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena a Josef ŠMAJS. Manager Skill Development. Dabrowa Górnicza: Academy of Business, Dabrowa Górnicza, 2006. 66 s. I.
- 21 ŠMAJS, Josef: Filosofie psaná kurzívou. Rozhlasové ekologické eseje. ISBN 80-7239-152-6. 2003.

